

УДК 37.091.21:364.65

*Н.І. Голова, доцент кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки
(Хмельницький національний університет)*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ З ДИСТАНТНИМИ СІМ'ЯМИ

В статті проаналізована характеристика феномену дистантної сім'ї як понятійної категорії. Проаналізовані напрями соціально-педагогічної роботи працівників соціальної сфери та обґрунтовані найбільш ефективні форми роботи з сім'ями трудових мігрантів. Відповідно до цільової групи клієнтів виокремлені практичні методи роботи з дистантними сім'ями.

Ключові слова: дистантна сім'я, профілактика, корекція, психологічний супровід, реабілітація, консультування, тренінг, трудові мігранти, соціальний працівник.

Н.И. Голова

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ РАБОТНИКОВ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ С ДИСТАНТНЫМИ СЕМЬЯМИ

В статье проанализирована характеристика феномена дистантной семьи как понятийной категории. Проанализированы направления социально-педагогической деятельности работников социальной сферы и обоснованные наиболее эффективные формы работы с семьями трудовых мигрантов. Согласно целевой группе клиентов выделены практические методы работы с дистантными семьями.

Ключевые слова: дистантная семья, профилактика, коррекция, психологическое сопровождение, реабилитация, консультирование, тренинг, трудовые мигранты, социальный работник.

N. I. Golova

SOCIAL AND PEDAGOGICAL WORK WITH DISTANT FAMILIES

The characteristics of the phenomenon of distant family as a conceptual category has been analyzed in the article. The trends of social and pedagogical activity of social workers have been considered and the most effective forms of work with migrant workers and their families have been proved. According to the target group of customers methods of work with distant families have been revealed.

Key words: distant family, prevention, correction, psychological support, rehabilitation, counseling, training, migrant workers, social worker.

Постановка проблеми. Сім'я як економічне і соціокультурне явище зазнає впливу різних чинників: економічних, соціальних і т.д. На сьогодні, погіршення матеріального становища сім'ї є однією з причин, що призводить до зростання кількості проблемних родин. Вчені встановили, що останнім часом усе більше громадян України намагаються виїхати за кордон на постійне, тривале або тимчасове проживання, вбачаючи у цьому надійний шлях розв'язання особистих життєвих проблем, передусім соціальних. Міграційний компонент тут виступає спонукальним мотивом до поліпшення рівня життя, тобто знайти роботу більш оплачувану та поліпшити матеріальний стан.

Економічні негаразди, військові конфлікти, національні протиріччя та інші проблеми постійно штовхають наших співвітчизників на переміщення за межі нашої країни. Кількість осіб, які покинули країну, зростає та оцінюється кількома мільйонами. Серед основних внутрішніх чинників поширення трудової міграції в нашій державі є низький соціальний рівень життя та високий рівень безробіття, фемінізація бідності, гендерна дискримінація, низький рівень медичного забезпечення, недоліки правового захисту, корупція та психологічні чинники. Але серед перелічених проблем, на наш погляд, найважчим є та, що члени сім'ї трудових мігрантів вимушені жити окремо і саме цей чинник призводить до багатьох проблем в подальшому.

З виїздом батьків за кордон змінюються умови життя дитини: знижується рівень успішності у навчанні, проявляються випадки насилля та жорстокості з боку оточуючих, відбуваються прояви агресивної та девіантної поведінки дитини, вживання алкоголю, наркотиків, тютюнопаління та інших психотропних речовин. Через відсутність батьків у дітей виникають психологічні та соціальні проблеми: тривожність, емоційні розлади, проявляється комплекс «самотності» та «непотрібності», надмірні намагання в самоактуалізації, міжособистісні конфлікти з оточуючими. Всі ці чинники ускладнюють процес соціалізації дитини й суттєво впливають на погіршення її поведінки.

Однак, не дивлячись на значну кількість наукових розробок у цьому напрямку, **актуальність дослідження** організації соціально-педагогічної діяльності працівників соціальної сфери з дистантними сім'ями, залишається на часі складною та не вирішеною проблемою як у теоретичному, так і у практичному значенні. На сьогодні існує необхідність більш глибокого та всебічного вивчення цієї проблеми, для визначення основних соціально-педагогічних напрямків, методів та форм роботи з дистантними сім'ями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні теоретичні положення соціальної роботи з сім'ями трудових мігрантів та значення виховання у сім'ї розглядаються в роботах І.Зайнишева, П.Павленка, Є. Холостової, Н.Куб'як, В.Бочарової, О.Бондарука, Н.Чепелевої, М.Голубенко, Т.Гончаренко, Л.Карамушки; особливості здійснення соціально-педагогічної роботи з дітьми, батьки яких виїхали працювати за кордон Т. Веретено, Т. Дорошок, М. Євсюкової, І. Зверєвої, Г.Венгер, Т.Титаренко. Особливості роботи соціальних педагогів та практичних психологів з учнями з дистантних сімей досліджують такі вітчизняні вчені, як: А.Колесник, О.Маланцева, М.Самарська, В.Спорад, В.Хлюпін, А.Капська, Р.Овчарова.

На сучасному етапі дослідженням цієї проблеми, а саме різних моментів життєдіяльності дистантних сімей та здійснення соціально-педагогічної діяльності з ними займаються: Н.Гевчук, Н. Гордієнко, Л.Романовська, А.Капська, Н.Куб'як, О.Пенішкевич, В.Рюль, У. Тарновецька-Якобець, І.Трубавіна, Л.Шпильчакта ін..

Метою статті є визначення основних напрямів, методів та форм роботи працівників соціальної сфери з дистантними сім'ями.

Виклад основного матеріалу. Поняття «дистантна сім'я» на сьогодні, виступає беззаперечно як соціально-педагогічна та психологічно значуща проблема. За визначенням вітчизняних науковців, загалом, дистантна сім'я — це сім'я, члени якої довгий час перебувають на відстані один від одного через різні причини: працевлаштування за кордоном, ув'язнення чи довготривале лікування батьків. Сім'я «трудомих мігрантів», офіційно вважається повною, а насправді члени родини не отримують належного емоційного спілкування один з одним. У сучасній науковій літературі поняття дистантної сім'ї, як сім'ї, члени якої тривалий час із різних причин проживають на відстані один від одного, визначали Я. Гошовський, Ф. Мустаєва, В. Торохтій, І. Трубавіна [4, с.89].

І. Трубавіна дистантними називає сім'ї, члени яких перебувають на відстані один від одного з різних причин: заробітки, ув'язнення, лікування, неспроможність утримувати сім'ю і передача дітей тимчасово в інтернат. Головними проблемами таких сімей, на думку вченої, є епізодичність виховних впливів на дітей, брак сімейних стосунків, що призводить до «емоційного відторгнення» батьків дітьми, непорозуміння дітей з мікросередовищем, неузгодженості поглядів батьків на виховання дітей [5, с.35].

Традиційно основний тягар соціальної роботи з дистантними сім'ями, покладається на центри соціальних служб сім'ї, дітей і молоді, зокрема на працівників соціальної сфери. Соціальна робота з сім'ями трудових мігрантів повинна бути спрямована на комплекс методів, що допоможуть розв'язати соціальні, педагогічні, психологічні проблеми та безпосередньо нададуть допомогу, без якої діти та дорослі нездатні подолати особисті життєві труднощі [4,с.89-93].

Соціальна роботи з дистантними сім'ями поділяється на такі напрями надання допомоги клієнтам:

- робота з дітьми;
- робота з батьками, опікунами;
- робота з оточуючими (педагоги, вихователі, найближчі родичі і т.д.)

Соціально-педагогічна робота соціальних працівників з дітьми трудових мігрантів спрямована на захист, підтримку та допомогу і здійснюється за такими пріоритетними напрямками діяльності, як:

1) *соціальний супровід та забезпечення* – один із напрямів соціальної роботи, що передбачає здійснення соціальними службами системного обліку дітей трудових мігрантів, постійного СПОСТЕРЕЖЕННЯ за побутовими умовами життєдіяльності, моральним, психічним і фізичним здоров'ям тих, хто опинився у складних життєвих ситуаціях. Організація систематичних і комплексних заходів, спрямованих на подолання труднощів і різних видів залежностей (алкоголізм, наркоманія, вживання психотропних речовин, тютюнопаління), які завдають шкоди здоров'ю дітей і гальмують процеси їхньої соціалізації та самореалізації;

2) *профілактика та патронаж* – це комплекс соціально-педагогічних заходів, що спрямований на запобігання будь-якому негативному явищу чи відсторонення факторів ризику. Профілактична робота з дистантними сім'ями передбачає: інформування про проблеми, права, виховання і потреби дитини на кожному віковому етапі; формування сімейних цінностей, родинних зв'язків та пріоритетів; усвідомленого та відповідального батьківства; виявлення ресурсів для задоволення потреб сім'ї та уникнення можливих труднощів; ізолювання дитини від негативних факторів, впливів; підтримка зв'язків з батьками; включення дитини в позитивне соціальне середовище в навчанні та дозвіллі;

3) *психокорекційна та психотерапевтична робота* - це види психологічної допомоги, що передбачають активний, систематичний та цілеспрямований вплив на особистісний, поведінковий та інтелектуальний рівень функціонування дитини. Корекційну роботу варто проводити з дистантними сім'ями в двох напрямках: в широкому – як комплекс психолого-педагогічних впливів, спрямованих на виправлення в дітей недоліків у розвитку, поведінці, набуття соціальних навиків та позитивного сприйняття батьків, і у вузькому – як метод психолого-педагогічного впливу, що спрямований на розвиток психічних процесів і функцій дитини і гармонізацію розвитку її особистісних властивостей, подолання життєвих труднощів та покращення адаптації у соціумі. Корекційна робота з дитиною поєднується із консультуванням батьків та спрямована на розвиток особистості самої дитини та її батьків у пошуку способів і можливостей розв'язання складних життєвих ситуацій;

4) *реабілітаційна робота, спрямована на допомогу* дитині після повернення батьків, щопередбачає налагодження взаєморозуміння, стосунків, відновлення почуттів, емоційних зв'язків, розв'язання проблем, що виникли за відсутності батьків [2,с.48-53].

Налагоджуючи соціально-педагогічну роботу з дітьми з дистантних сімей важливо організовувати взаємодію виховних інституцій з метою створення умов для всебічного розвитку таких дітей; сприяти участі вихованців у технічній, художній творчості, спортивних змаганнях, суспільно корисній та трудовій діяльності, виявленню творчих здібностей, задатків, обдарувань, розкриттю талантів.

Важливим у роботі з дітьми трудових мігрантів є їхнє дозвілля та позакласна діяльність для школярів. Організацію змістовного дозвілля дітей потрібно проводити спільними

зусиллями педагогів, батьків та опікунів, залучаючи їх до занять у гуртках та секціях при школах та у позашкільних навчально-виховних закладах, а також при молодіжних та дитячих громадських організаціях. Головні виховні завдання цих груп: забезпечення потреб особистості в самореалізації, підвищення інтелектуального, духовного, фізичного, емоційного рівня вихованців шляхом їх участі у різних видах творчої діяльності; формування соціально значущих інтересів дітей й молоді, сприяння професійному самовизначенню; створення умов для здобуття вихованцями додаткової освіти, набуття умінь та навичок шляхом участі у творчих об'єднаннях за інтересами; розвиток комунікативних здібностей та становлення соціальної зрілості особистості, формування її національної самосвідомості та громадянської активності; пошук, розвиток та підтримка юних талантів і обдарувань, виховання творчої еліти у різних галузях суспільного життя, стимулювання творчого самовдосконалення дітей та молоді; створення найсприятливіших умов для емоційно-психологічної захищеності та душевного комфорту; виховання естетичних смаків у дітей та молоді; організація змістовного дозвілля дітей та молоді зважаючи на особисті та колективні інтереси. Для здійснення поставлених завдань застосовуються як групові, так і індивідуальні форми роботи [6, с. 89-95].

Соціальна робота з батьками спрямована на: запобігання конфліктам у системі «батько-дитина» і можливим непорозумінням на кризових, вікових етапах дитини; формування усвідомленого і відповідального батьківства, цінностей та норм сімейного життя; усвідомлення права дитини жити у повноцінній сім'ї та відповідальності батьків за їх життя. Найбільш доцільними формами та методами соціальної роботи з батьками є лекції, відеолекції, бесіди, тренінги, рольові ігри, конференції (зустрічі з фахівцями з проблем сім'ї), щодо проблем формування усвідомленого та відповідального батьківства; консультування.

Вище перераховані форми та методи роботи проводяться, коли батьки приїждять у відпустку або взагалі повертаються на батьківщину. Не можна розв'язувати проблеми дистантної сім'ї без дорослих, адже вони можуть вплинути на ситуацію і поза межами своєї країни. Наприклад: частіше телефонувати, приїжджати, цікавитися інтересами, захопленнями своєї дитини, запрошувати її до себе і т.д.

Основна мета консультування спрямована на безпосередню взаємодію соціального працівника з батьками та полягає у вирішенні різноманітних соціальних, психологічних, педагогічних проблем, що пов'язані з труднощами в міжособистісному спілкуванні з їхніми дітьми. Соціально-педагогічне консультування батьків включає такі етапи:

- підготовка до консультації (діагностична бесіда-виявлення проблеми, знайомство із сім'єю);
- психологічна просвіта (рекомендації соціального працівника), відпрацювання гіпотези;
- заключна розмова з батьками, трактування гіпотези, реорієнтація (пошук нових способів дій) та прийняття сім'єю рішення [1, с.56-61].

Результатом консультування повинна бути поява у батьків готовності до змін, насамперед самих себе, а не лише дитини.

Соціальна робота з соціальним оточенням дітей трудових мігрантів передбачає: формування поваги до дитини, до її прав, розуміння дитини; її захист; формування відповідальності за дитину.

Робота з соціальним оточенням та близькими дітей трудових мігрантів проводиться за такими напрямками:

- формування у дорослих позитивного ставлення до дитини, та її потреб;
- формування позитивного світосприйняття та світобачення у дітей;
- ознайомлення й усвідомлення прав дитини, індивідуально-типологічних особливостей, емоційних станів, життєвих проблем;
- формування життєвої компетентності, умінь і навичок у дітей та сприяти їхній соціальній адаптації;

- виявлення причин виникнення дитячих проблем, а також їх уникання та запобігання;
- налагодження стосунків з дитиною й навчання дорослих прийомам та методам позитивного впливу на дітей, демократичного стилю спілкування з ними.

До ефективних форм роботи із соціальним оточенням та близькими дітей трудових мігрантів можна віднести - індивідуальну та групову. Форми соціально-педагогічної роботи визначаються відповідно до потреб, вікових та індивідуально-типологічних особливостей клієнтів: консультпункти, групи самопомоги і взаємодопомоги, гуртки за інтересами, клуби спілкування, спільне відзначення свят та проведення дозвілля, благодійні акції, екскурсії, походи, спортивні змагання і т.д. Методами практичної роботи з такою групою є бесіда, консультація, тренінг, діяльність груп підтримки, лекторії, психологічна просвіта [3, с. 98-103].

Використання спеціальних методик підвищує ефективність роботи з сім'єю. До таких методик належать: організація сімейної взаємодії (розмова через посередника); циркулярне опитування (питання, що розкривають характер взаємовідносин у сім'ї); системні гіпотези (відносно порушень у сімейній системі); генограма (побудова та аналіз графічної системи, яка відображає історію та особливості внутрішньо сімейних стосунків у сім'ї клієнта); терапевтичні письмові згоди (розподіл ролей та обов'язків щодо симптомів); сімейні метафори (образні порівняння, що засновані на досвіді сім'ї); структурні методики, що відображають структуру і рисунок взаємовідносин у сім'ї (соціограма, сімейна скульптура, сімейна дошка); рольова гра, психодрама [5, с. 35-38]. Деякі напрями, форми та методи роботи спрямовані на розв'язання проблем після повернення батьків у свою країну або ж у відпустку.

Висновки. Робота з дистантними сім'ями є пріоритетним напрямком діяльності соціальних педагогів, соціальних працівників, практичних психологів. Основними напрямом роботи з такими сім'ями є профілактика, патронаж, соціальний супровід, психокорекційна, психотерапевтична та реабілітаційна робота, що позитивно впливають на успішну соціалізацію дітей, формування відповідальності батьків за них, налагодження їх позитивної взаємодії, а також адаптації у соціумі. За категорією клієнтів, соціально-педагогічну роботу працівників соціальної сфери слід поділяти на такі напрями: робота з дітьми трудових мігрантів; робота з батьками трудових мігрантів; робота з соціальним оточенням та близькими дітей трудових мігрантів.

Найбільш ефективні форми роботи із дистантними сім'ями - це індивідуальна та групова, що передбачає консультпункти, групи самопомоги і взаємодопомоги, гуртки за інтересами, клуби спілкування, спільне відзначення свят, благодійні акції, екскурсії, походи, спортивні змагання тренінги. Відповідно до цільової групи клієнтів виділяють методи практичної роботи з такими сім'ями: бесіда, консультування, тренінг, діяльність груп підтримки, психологічна просвіта і т.д.

Список літератури:

1. Коррекционная педагогика в начальном образовании : учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / [Г. Ф. Кумарина, М. Э. Вайнер, Н. Куб'як, Ю. Н. Вьюнкова и др.]; под ред. Г. Ф. Кумариной. – М. : Изд. центр “Академия”, 2001. – 320 с. – С.56-61.
2. Овчарова Р. В. Практическая психология в начальной школе / Р. В. Овчарова. – М. : ТУ “Сфера”, 1996. – 240 с.- С.48-53.
3. Мустаева Ф. А. Социальная педагогика : учеб. для вузов / Ф. А. Мустаева. – М., 2003. – 528 с. – С.98-103.
4. Пенішкевич Д. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи із дистантними сім'ями / Д. І. Пенішкевич // Наук. вісник Чернів. ун-ту. – 2005. – Вип. 225. Педагогіка та психологія. – С. 89–93.
5. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів : навч.-метод. посіб. / [Андрєєнкова В. Л., Дорошок Т. О., Євсюкова М. В. та ін.] ; за заг. ред. Левченко К. Б. – К. : ФОП “Купріянова”, 2007. – 240с. – С. 35-38.
6. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю [Навч. посіб] – К. : ДЦССМ, 2003. – 132 с. – С.89-95.

References

1. Korrektson pedagogy in education: Textbook. benefit for students. environment. ped. Textbook. wound / [G.Coumarin, M.Weiner, N. Kub'yak, N. Convolvulaceae et al.] ed. GF Kumarynoy. – Moscow: Publishing. center "Academy", 2001. – 320 St. S.56-61.
2. R.V. Ovcharov. Practical Psychology in primary school / R.V. Ovcharov. – Moscow: TU "Sphere", 1996 – 240 S. – S.48-53.
3. Mustaeva F. A. Social Pedagogy: Textbook. for Universities / FA Mustaeva. – M., 2003. – 528 St. S.98-103.
4. D.I.Penishkevych training of future social workers to work with distant family / D.I. Penishkevych // Science. Journal of the mob.Univ. – 2005. – Vol. 225. Pedagogy and Psychology. – P. 89-93.
- 5.Social pedagogical and psychological work with children of migrant workers : Teach method. guidances / [V.Andryeyenkova., T.Doroshok ,M. Evsukova et al.] for the Society. Ed. Levchenko K. B. – Karl , FOP " Kupriyanov ", 2007. – 240 c. – S. 35-38 .
6. M.Trubavina. Social pedagogical work with dysfunctional families [Teach. guidances]. – K : DTSSSM , 2003. – 132 St. S.89-95.

